

KATICA DESSARDO

OŠ-SE „GELSI“

OŠ-SE „SAN NICOLÒ“

SREDNJA TALIJANSKA ŠKOLA – SCUOLA MEDIA SUPERIORE ITALIANA RIJEKA

E mail: Katicadessardo@gmail.com

Stručni članak

UDK: 323.15(497.5 Rijeka=411.16)“19“

341.485“19“(=411.16)(497.5 Rijeka)

„Jahve, Bog, zovne čovjeka: gdje si?“ (Knjiga Postanka 3,9)

Kada govorimo o povijesnim zbivanjima gotovo uvijek razmišljamo o narodima, državama, velikim brojevima. Često, polazeći upravo od veličine, zaključujemo da se nešto jednostavno, zbog tijeka stvari, moralo dogoditi i da nikakvo ponašanje pojedinaca ne bi to moglo promijeniti.

Naravno, prošlost danas više ne možemo promijeniti, ali kada su se ta događanja dešavala, za osobe tih vremena to je bila sadašnjost. I te osobe, ili barem u većini, morale su birati.

Članak opisuje projekte koji uče o pojedincima koji su odgovorili na izazov izbora.

Ključne riječi: holokaust, dehumanizacija, diskriminacija, odgovornost, izbor, evandeoski zakon ljubavi

„Povijest holokausta pruža jednu od najdjelotvornijih i nabolje dokumentiranih tema za pedagoško propitivanje temeljnih moralnih pitanja.“¹

Vjeronauk kao školski predmet može pridonijeti razumijevanju jedne takve kompleksne teme jer može potaći na promišljanje o izborima koje činimo, o pravdi i nepravdi, o solidarnosti i odgovornosti.²

Prenošenje povijesnih činjenica o holokaustu ostaje prioritetan cilj u nastavi, i to se prvenstveno realizira kroz satove povijesti.

Projekti koje vam predstavljam nastali su i realizirani s ponavljanjima u razdoblju od 2006. do 2018. poslije usavršavanja kojima sam prisustvovala u Yad Vashemu, Memorijalnom muzeju Auschwitz-Birkenau i Zagrebu, odnosno Jasenovcu, na

1 *Holokaust u nastavi: priručnik za nastavnike*, Memorijalni muzej holokausta u Sjedinjenim Američkim Državama, (Zagreb: Durieux, 2005.)

2 O holokaustu i poučavanju o holokaustu: Sergio M Katunarich, *Ebrei e cristiani storia di un rapporto difficile*. Torino: Editrice Elle Di Ci, 1993.; Primo Levi, *Se questo è un uomo*. Torino: Giulio Einaudi editore SpA, 1959.; Michael Phaye, *La Chiesa cattolica e l'olocausto*. Roma: Newton&Compton editori, 2001.; *How was it humanly possible? A study of perpetrators and bystanders during the Holocaust*. Jerusalem: The International School for Holocaust Studies, Yad Vashem; Beth Shalom Holocaust Memorial Centre, 2002.

nacionalnim seminarima o holokaustu. Projekti su u korelaciji s predmetima Povijest, Talijanski³, Hrvatski i Engleski jezik.

Zajednički cilj svim projektima prvenstveno je odgojni: prenijeti učenicima stav poštovanja naspram vjerskih različitosti; naučiti ih da prepoznaju i osude svaki oblik diskriminacije, a posebno vjersku; da osude svaki pokušaj dehumanizacije čovjeka; da uvide da izbor zla znači zloupotrebu ljudske slobode te da je izbor za dobro uvijek u skladu s evanđeoskim zakonom ljubavi.

Ishodi projekata jesu: učenici su upoznali dio povijesti svoga grada, osobe koje su u njemu djelovale te su u stanju prepoznati i ispravno vrednovati ulogu i moć pojedinca; učenici su upoznali liturgijske prostore drugih vjerskih zajednica; učenici su naučili koristiti primarne izvore poput iskaza svjedoka, dokumenata, fotografija i sl.; učenici su shvatili važnost učenja o događajima kao što je holokaust.

U projektima ne sudjeluju samo vjeroučenici, nego svi učenici uz privolu roditelja.

„Razglednica iz Rijeke“

Fotografija 1: Riječka sinagoga iz 1903. godine, zapaljena od strane njemačkih nacista 25. siječnja 1944.

U projekt su uključeni učenici viših razreda osnovne škole (V., VI., VII., VIII.) i ima četiri aktivnosti koje se realiziraju kroz četiri susreta. Pri prvom susretu obrađuje se nastavna jedinica istog imena kroz koju se učenici upoznaju s poviješću židovske zajednice u Rijeci i njihovim sakralnim prostorom te postavljaju izložbu u školskim hodnicima.

3 Radim kao vjeroučiteljica u školama talijanske nacionalne manjine u Rijeci. Talijanski jezik nije prvi strani jezik, već materinji.

Motivacija za taj školski sat je stara razglednica iz tridesetih godina prošlog stoljeća na kojoj je prikazana riječka sinagoga koju su, 25. siječnja 1944., minirali nacistički okupatori. Učenici prepoznaju dio grada gdje se sinagoga nalazila, ali sama građevina je veliko iznenađenje za njih, jer te zgrade danas nema. Usporedba sa sadašnjim stanjem otvara razgovor o povijesti židovske zajednice u Rijeci⁴. Kroz navođena pitanja učenici su naučili od kada su obitelji židovske vjeroispovijesti naseljene u našem kraju, o postojanju ortodoksne (čiji sakralni prostor je u upotrebi i danas) i reformirane zajednice, čime su se bavile i od čega su živjele. O progonima i deportacijama koji započinju nakon stupanja na snagu Rasnih zakona u studenom 1938.⁵

Pri drugom susretu organiziramo okrugli stol i radionicu za sedmi i osmi razred, a na temu „Život i djelo Giovannia Palatuccia“, policijskog službenika koji je spasio mnoge Židove, Slugu Božjeg i nositelja priznanja „Pravednik među narodima“. Sudjeluju profesori Talijanskog jezika, Povijesti i Vjeronauka.

Radionica započinje čitanjem rečenice Iana Kershawa: „Cesta za Auschwitz je izgrađena mržnjom, ali popločena ravnodušnošću“⁶ i otvaranjem diskusije po navođenim slijedećim pitanjima:

- Što je Auschwitz?
- Na koju „cestu“ autor misli?
- Što autor želi reći kada kaže „ali popločena ravnodušnošću“? Na što upućuje ovo „ali“?
- Zašto je bilo toliko ravnodušnosti za stradanja židovskog naroda?
- Je li bilo i onih koji nisu mogli i nisu željeli ostati ravnodušni?
- Što je njima davalo snage da poduzmu nešto? Zašto su išli „protiv struje“? Kakvu su motivaciju mogli imati?

Poslije kratkog prisjećanja na jedinice obrađene na satu povijesti o posebnosti situacije našeg grada u tim godinama koje koordinira profesor Povijesti, učenici, podijeljeni u manje grupe dobivaju zadatak da pažljivo pročitaju sažetu biografiju Giovannia Palatuccia⁷ i odgovore na slijedeća pitanja:

- Kako je Giovanni Palatucci pomogao Židove u vrijeme progona?

4 U pripremi ove nastavne jedinice koristila sam slijedeće izvore: Silvia Bon, *Le comunità ebraiche della Provincia italiana del Carnaro, Fiume e Abbazia (1924-1945)* (Trieste [i.e. Rome, Italy]: Società di studi fiumani, 2004.); Teodoro Morgani, *Židovi Rijeke i Opatije (1441.-1945.)* (Rijeka: Adamić, 2006); Radmila Matejčić, *Kako čitati grad* (Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1988.)

5 Ova nastavna jedinica prezentirana je prvi put na seminaru „Strategije učenja i poučavanja o holokaustu II.“ koji je održan u Zagrebu, 26.-28. siječnja 2006. godine, istovremeno sa nastavnom jedinicom o Sinagogi u Zagrebu koju je pripremila Zita Turgeman iz Yad Vashema.

6 Ian Kershaw, *Che cos'è il nazismo? Problemi interpretativi e prospettive di ricerca* (Torino: Bollati Boringhieri, 2003.)

7 U pripremi ove nastavne jedinice koristila sam slijedeće izvore: Piersandro Vanzan – Mariella Scatena, *Giovanni Palatucci il questore „giusto“* (Roma: Edizioni Pro Sanctitate, 2004.); Mirjana Grce, „Pokrenut proces za proglašenje blaženim posljednjeg šefa talijanske policije u Rijeci Giovannia Palatuccia“, *Novi list*, 17.10.2002.; http://www.adl.org/education/curriculum_connections/palatucci/default.asp (posjet 9. 1. 2006.)

- Je li njegov život pri tom bio u opasnosti?
- Je li imao materijalnu korist od toga?
- Zašto je Giovanni Palatucci spašavao Židove? Ima li, i ako ima, kakvu ulogu u tome vjera?
- Po isteku zadanog vremena otvara se diskusija čitanjem odgovora na zadana pitanja.

Giovanni Palatucci je u rujnu 1990. dobio posthumno priznanje „Pravednik među narodima“⁸, najveće priznanje koje država Izrael dodjeljuje nežidovima koji su, riskirajući vlastiti život, bez ikakve uzvratne naknade spasili jednog ili više Židova od naci-fašističkih progona.

U Katoličkoj crkvi je za njega u listopadu 2002. pokrenut postupak za proglašenje blaženim i uzdignut je na čast Sluge Božjeg⁹.

Susret zaključujemo kratkom PP prezentacijom o djelatnostima Yad Vashema.

Pri trećem susretu realizirana je terenska nastava kao nastavak prvog susreta. Sva četiri razreda posjećuju riječku sinagogu i razgledavaju stalni postav izložbe „Pet stoljeća Židova u Rijeci“, autora Filipa Kohna.

Učenici petog i šestog razreda tijekom četvrtog susreta bili su na stručnoj ekskurziji u Veneciji gdje su posjetili Ghetto (židovska četvrt). Učenici su naučili sto je to geto, kako su venecijanski Židovi živjeli kroz stoljeća, kako su uspijevali razvijati trgovinu i surađivati i sa zajednicama u našim krajevima.

Učenici sedmog i osmog razreda posjetili su koncentracijski logor u Trstu „La Risiera di San Sabba“ („Rižarna“). Rižarna je nama najbliži, ne samo sabirni, nego i logor u kome su se izvršavala smaknuća. Za mnoge riječke Židove i antifašiste to je bila prva postaja prema nekom drugom logoru.

„Želio sam samo živjeti“

U projektu uz vjeroučitelja sudjeluju i učitelji Povijesti, Talijanskog, Hrvatskog i Engleskog jezika. Neposredan rad s učenicima traje četiri školska sata (180 min), i podijeljen je na dva dijela.

Prvi dio traje 90 min. Učenici su okupljeni u zajedničkoj prostoriji. Susret počinje čitanjem Psalma 10,1-4¹⁰ retka. Ovakav početak je vrlo važan zato jer se u Psalmu pojavljuje tvrdnja da bezbožnici čine zlo zbog nepostojanja Boga. Učenici

8 <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4043708> (posjet 5.1. 2019.)

9 <http://www.santiebeati.it/dettaglio/91811> (posjet 5.1. 2019.)

10 LAMED Zašto, Jahve, stojiš daleko, zašto se skrivaš u dane tjeskobe?

Obijesni bezbožnik jadrnika goni,

u zamke ga hvata koje mu postavi.

MEM Bezbožnik se pohlepom hvali,

lakomac psuje i Jahvu prezire.

NUN Bezbožnik zbori u obijesti svojoj:

„Ne, istrage nema! Ta ni Boga nema!“

su posebno upozoreni na to. „Problemska situacija“ se nastavlja gledanjem prvih 30 minuta dokumentarnog filma „Želio sam samo živjeti“ autora Mimme Caloprestia. Preživjeli talijanski Židovi svjedoče o svom životu prije rata i deportacije, o samoj deportaciji i o dolasku u logor Auschwitz. Iskazi svjedoka se izmjenjuju s originalnim fotografijama i isječcima originalnih dokumentarnih filmova. Rad nastavljamo u grupama koje imaju zadatak odgovoriti na slijedeća pitanja:

- Kako žive osobe iz filma prije deportacije odnosno prije no što su rasni zakoni iz 1938. stupili na snagu?
- Kako proživljavaju putovanje? Znaju li gdje ih odvoze i što ih čeka?
- Koji su im najteži trenuci pri dolasku u logor? Što se dešava pri dolasku?
- Što misliš kako se osjećaju svjedoci iz filma?
- Što žele postići nacisti svojim postupcima?

Predviđeno vrijeme za taj samostalni rad je 25 minuta po isteku kojeg svaka grupa iznosi svoje odgovore i razvija diskusiju. Sintezom učenici dolaze do spoznaje da su nacisti dobro smišljenim postupcima (transport-doček u logoru-razdvajanje-fizičko zlostavljanje-skidanje do gola-brijanje-dezinfekcija-tetoviranje-oblačenje u dronjke), oduzimanjem dostojanstva - dehumanizacijom, suzbijali svaku volju za otporom i s lakoćom ljude pretvarali u brojeve. Učenicima se ukazuje na religioznu dimenziju događanja (fizičko zlostavljanje: lice - čovjek, slika Božja¹¹; ime: važnost imena u Bibliji - Božji poziv ...¹²). Uspoređuje se nacistička etika (jači vladaju slabijima) i biblijska (ljubi bližnjeg kao samog sebe). Učenici se podsjećaju na pitanje s početka susreta „gdje je bio Bog?“. Ukazuje se da to nije pravo pitanje koje si svatko od nas treba postaviti. Pravo pitanje je pitanje koje postavlja Bog u Knjizi Postanka 3,9: „Jahve, Bog, zovne čovjeka: gdje si?“ Pravo pitanje je dakle: gdje je bio Čovjek u Auschwitzu? Prvi dio susreta završava poezijom Dana Pagisa: „Written in pencil in a sealed railway car“¹³. Učenici su pozvani „završiti“ pjesmu.

Poslije pauze od 30 minuta slijedi drugi dio projekta. Učenici su i dalje podijeljeni u grupe i svaka grupa (6-7 učenika) vođena učiteljem ima zadatak da obradi određeno gradivo. Predviđeno vrijeme je 45 minuta. Teme su:

11 Knjiga Postanka 1,27: Na svoju sliku stvori Bog čovjeka,
na sliku Božju on ga stvori,
muško i žensko stvori ih.

12 Izaija, 49,1: Čujte me, otoci, slušajte pomno, narodi daleki!
Jahve me pozvao od krila materina,
od utrobe majke moje spomenuo se moga imena.

13 Dan Pagis: „Written in pencil in the sealed railway-car“
here in this carload
I am eve
with Abel my son
if you see my other son Cain son of man
tell him that I

- stručni termini koji se koriste kod ovakvih tema (holokaust, genocid, etničko čišćenje, antisemitizam, dehumanizacija, dostojanstvo čovjeka) - koordinira profesor Hrvatskog jezika
- organizacija života u logoru, preživljavanje - koordinira profesor Povijesti
- mogućnost ljubavi (uz DVD „From the Auschwitz chronicle“) - koordinira profesor Engleskog jezika
- mogućnost vjere - koordinira profesor Vjeronauka
- kratki scenski prikaz po prijedlogu Yad Vashema - koordinira profesor Talijanskog jezika

Po isteku zadanog vremena grupe se ujedanjuju i prezentiraju naučeno.

Nepunih mjesec dana poslije prve realizacije ovog projekta organizirana je i stručna ekskurzija u Memorijalni centar Jasenovac gdje su učenici sudjelovali u obrazovnom programu Memorijalnog centra¹⁴.

„Placido Cortese - Pomogao sam progonjenom Isusu“

Projekt je realiziran kao zajednički rad učenika sedmog i osmog razreda dvije osnovne škole, te prvog srednje. Projekt je proveden u korelaciji nastave Vjeronauka, Povijesti i Talijanskog jezika i bio je sastavljen iz dva dijela: grupnog rada s učenicima u trajanju od četiri školska sata (u prostorijama Zajednice Talijana Rijeka) te izleta u Padovu i Trstu.

Projekt je posvećen životu i djelu Placida Cortese¹⁵, franjevca s Cresa, koji je uhićen i pogubljen u Trstu od strane njemačke tajne policije 1944., nakon što je godinama pomagao zatvorenicima logora u Padovi, u kojem je bilo jako mnogo deportiranih baš iz naših krajeva.

Rad počinje predstavljanjem povijesne situacije uz prezentaciju dokumentarnih fotografija iz toga doba, s naglaskom na uočavanje onoga što je na slikama u drugom planu, a govori nam o tome kako i kada su se dešavale deportacije (npr. po danu a ne kriomice) te kako je veliki broj ljudi znao ili morao znati što se događa s njihovim dojučerašnjim susjedima i prijateljima.

Iz tih se fotografija izvodi problemska situacija, te učenici pokušavaju, na osnovu različitih portreta, otkriti tko su tipske figure: 1. progonitelj, 2. žrtva, 3. pomagač, 4. promatrač¹⁶. Postaje svima jasno da se iz samog vanjskog izgleda ljudi ne može predvidjeti njihovo ponašanje, njihov izbor biti čovjekom ili nečovjekom, što povećava interes i radoznalost kod učenika. U slučaju Placida Cortese to je posebno zanimljivo

14 <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5994> (posjet 12. 1. 2019)

15 O slučaju Placida Cortesea pogledati i Apollonio Tottoli, Padre Placido Cortese vittima del nazismo. Padova: Messaggero di s.Antonio – editrice, 2002.

16 Dio preuzet iz nastavne jedinice prof. Tomislava Bašića prezentirane na nacionalnom seminaru „Strategije učenja i poučavanja o holokaustu II.“ koji je održan u Zagrebu, 26.-28. siječnja 2006. godine.

jer on svojim likom totalno odudara od modela ili superheroja kakvi se danas nude mladima za uzor. Nizak je rastom, slabovidan i šepa na jednu nogu.

U tom trenutku predstavljamo, u osnovnim crtama, njegov lik.

Po grupama, učenici čitaju i raspravljaju pojedine odlomke iz knjige¹⁷ koja obrađuje životni put creskog fratra. Analiza odlomaka potaknuta je pitanjima. Njihov rad nadgleda i pomaže nekoliko učitelja. Na kraju učenici prezentiraju rezultate svoga rada pri čemu je najveću diskusiju izazvalo pitanje izbora između poštivanja ljudskih zakona (u slučaju fra Placida falsificiranje fotografija i dokumenata i neposlušnost pravilima Reda¹⁸ i samostanskom poglavaru koji „nije podržavao nikakvu opasnu djelatnost koja bi mogla ugroziti sigurnost braće“¹⁹) i Božjih zakona (ljubav prema bližnjem). Fra Placido je izabrao ljubav prema bližnjem i to ga je odvelo u smrt.

Drugi dio projekta odvija se na terenu. Organizira se stručna ekskurzija u trajanju od dva dana. Prvi dan u Padovi se posjećuje samostan Svetog Antona u kojem je Placido Cortese živio i djelovao, te redakciju lista „Glasnik Svetog Antona“ kojem je bio glavni urednik, a slijedeći dan, u Trstu, koncentracijski logor Rižarna i zatvor u ulici Coroneo gdje je mučki ubijen.

Po realizaciji svakog od ova tri projekta učenici su imali zadaću napisati kratki esej o vlastitim dojmovima.

Plan i program Katoličkog vjeronauka u osnovnim i srednjim školama²⁰ daje vjeroučiteljima mogućnost da se u više godišta i kroz više tematskih cjelina posvete ili barem dotaknu poučavanja o holokaustu. Osobno sam uvjerenja da se najbolji rezultati postižu upravo kroz projektnu nastavu koja uključuje više predmeta i tako omogućava šire razumijevanje problema. Pri tom nikako ne želim umanjiti važnost predmeta Povijest. Naprotiv, on zauzima primarno mjesto u prenošenju znanja o holokaustu.

Literatura:

Biblija. Zagreb: Stvarnost, 1968.

Bon, Silvia. Le comunità ebraiche della Provincia italiana del Carnaro Fiume e Abbazia (1924-1945). Trieste: Società di studi fiumani, 2004.

Katunarich, Sergio M. Ebrei e cristiani storia di un rapporto difficile. Torino: Editrice Elle Di Ci, 1993.

Kershaw, Ian. Che cos'è il nazismo? Problemi interpretativi e prospettive di ricerca. Torino: Bollati Boringhieri, 2003.

Levi, Primo. Se questo è un uomo. Torino: Giulio Einaudi editore SpA, 1959.

17 Ljudevit Anton Maračić, *Creski Kolbe, fra Placido Cortese, franjevac konventualac* (Zagreb: Denona d.o.o., 2007.)

18 Svi franjevci polažu i žive tri zavjeta: siromaštvo, čistoću i poslušnost.

19 Maračić, *Creski Kolbe*, 145.

20 http://mzos.hr/datoteke/27-Predmetni_kurikulum-Katolicki_vjeronauk.pdf; sedma i osma godina učenja u osnovnoj školi; prva i treća u srednjoj (posjećeno 19. siječnja 2019.)

- Maračić, Ljudevit Anton. Creski Kolbe, fra Placido Cortese, franjevac konventualac. Zagreb: Denona d.o.o., 2007.
- Matejčić, Radmila. Kako čitati grad. Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 1988.
- Morgani, Teodoro. Židovi Rijeke i Opatije (1441.-1945.). Rijeka: Adamić, 2006.
- Phayer, Michael. La Chiesa cattolica e l'olocausto. Roma: Newton&Compton editori, 2001.
- Tottoli, Apollonio. Padre Placido Cortese vittima del nazismo. Padova: Messaggero di s. Antonio – editrice, 2002.
- Vanzan S.I., Piersandro; Scatena, Mariella. Giovanni Palatucci il questore „giusto“. Roma: Edizioni Pro Sanctitate, 2004.
- How was it humanly possible? A study of perpetrators and bystanders during the Holocaust. Jerusalem: The International School for Holocaust Studies, Yad Vashem; Beth Shalom Holocaust Memorial Centre, 2002.

SUMMARY

**“The Jehovah God called unto the man, and said unto him: Where art thou?”
(Genesis 3.9)**

The author of this article presents projects which were carried out in order to show holocaust through the stories of individuals who had chosen to act against it, in this way putting their own lives in danger.